

بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاههای شهر سمنان

رضا شهرياري پور^۱
علی اکبر امین بیدختی^۲
فرشاد مرادی^۳

چکیده

هدف: هدف این پژوهش، بررسی تأثیر رابطه نگرش و التزام عملی به نماز بر مسئولیت پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاههای شهر سمنان بوده است. **روش:** روش تحقیق، توصیفی- پیمایشی و جامعه آماری آن نیز دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاههای سمنان، علوم پزشکی، آزاد اسلامی و پیام نور شهر سمنان بود، که بر این اساس، ۳۵۷ نفر از بین جامعه آماری ۵۷۲۶ نفری به عنوان نمونه به صورت تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی، آزمون تی، تحلیل واریانس و رگرسیون استفاده شده است. **یافته‌ها:** نتایج آزمون تی نشان داد که میانگین نگرش و التزام عملی به نماز، ۳/۱۵ و مسئولیت‌پذیری، ۳/۲۴ است که در حد متوسط به بالا ارزیابی می‌شوند. نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری رابطه معناداری دارد. نتایج تحلیل واریانس و آزمون تعقیبی توکی نیز نشان داد، بین مسئولیت‌پذیری و التزام عملی به نماز دانشجویان، بر حسب نوع دانشگاه تفاوت وجود دارد و نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن، ۵۱ درصد مسئولیت‌پذیری را پیش‌بینی می‌کنند. **نتیجه‌گیری:** نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن با مسئولیت‌پذیری ضمن داشتن رابطه، توانایی پیش‌بینی آن را نیز دارد. در نتیجه، دانشجویان زمانی می‌توانند در پذیرش و انجام مسئولیتهای بزرگ موفق باشند که علاوه بر کسب دانش و تخصص لازم، با نگرش و التزام عملی به نماز، اثربخشی مسئولیت‌پذیری خود را افزایش دهند.

واژگان کلیدی: نماز، مسئولیت‌پذیری دانشجویان، تحصیلات تکمیلی، دانشگاه سمنان.

◇ دریافت مقاله: ۹۱/۰۶/۲۸؛ تصویب نهایی: ۹۱/۱۰/۱۳.

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه سمنان (نویسنده مسئول) / آدرس: سمنان، دانشگاه سمنان، پردیس شماره ۱، تحصیلات تکمیلی مهندسی ۱ / شماره: ۰۲۳۱۳۳۵۴۱۱۹ / Email: r.shahriary@gmail.com
۲. دکتری مدیریت؛ دانشیار دانشگاه سمنان / Email: Aliaminbeidokhti@yahoo.com
۳. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه سمنان / Email: farshadmoradi66@gmail.com

الف) مقدمه

مسئولیت‌پذیری،^۱ از چنان اهمیتی برخوردار است که در بسیاری از تفاسیر از آن به عنوان امانت الهی یا همان تعهد و قبول مسئولیت یاد شده است: «آن‌گاه که به آسمان و زمین و کوهها عرضه شد، آنان به ضعف و ناتوانی خود اقرار کردند و انسان آن را پذیرفت» (احزاب: ۷۲). به عبارت دیگر؛ مسئولیت و مسئولیت‌پذیری، مهم‌ترین شغل و وظیفه ماست؛ وظیفه‌ای که از بدو تولد تا مرگ همراه ماست و هیچ‌گاه از ما جداشدنی نیست (عابدینی، ۱۳۸۶). مسئولیت‌پذیری؛ یعنی قابلیت پذیرش، پاسخگویی یا به عهده گرفتن کاری که از کسی درخواست می‌شود و شخص حق دارد آن را بپذیرد یا رد کند. سرتو (۱۹۸۹) مسئولیت‌پذیری را الزام و تعهد درونی از سوی فرد برای انجام مطلوب همه فعالیت‌هایی که بر عهده او گذاشته شده است، تعریف می‌کند و معتقد است که مسئولیت‌پذیری از درون فرد سرچشمه می‌گیرد. مسئولیت‌پذیری شامل ملاحظه کردن دیگران و سرزنش نکردن آنان بابت مشکلات شخصی نیز می‌باشد (شارف، ۱۳۸۴). توجه به نیازهای دیگران و حساس بودن در قبال نیازهای آنان، فقط یک جنبه از مسئولیت‌پذیری است؛ جنبه دیگر آن، توجه به نیازهای خود و حساسیت در قبال سلامت جسمانی و روانی خود فرد است (سی‌یگار و سیدارنا،^۲ ۲۰۱۱). به عبارت دیگر؛ پویایی و نشاط یک جامعه، به مشارکت فعالانه نسل جوان آن در امور مختلف جامعه منوط است؛ نسلی که آگاهانه و با شخصیتی توسعه‌یافته بتواند در جامعه‌اش مشارکت همه‌جانبه داشته، نقش شهروند مسئولیت‌پذیری خود را به خوبی ایفا کرده، در برخورد با مسائل و مشکلات، منطقی بیندیشد و عاقلانه در جهت حل آنها تصمیم‌گیری کند.

از سوی دیگر، در کشور ما نیز برای ساختن جامعه الهی، اول بایستی انسان الهی ساخت؛ که در این راستا، می‌توان نماز را به عنوان تأثیرگذارترین و از مهم‌ترین فرایض دینی و از ضروریات دین اسلام، نقطه اوج عبادات، عمود دین و مرز بین کفر و ایمان که سایر اعمال انسان بدون آن پذیرفته نیست و به عنوان نخستین عبادتی که بلافاصله پس از بعثت رسول اکرم (ص) تشریح شد و از میان عبادات اسلامی در زیادتی احکام نمونه است، نام برد (نصیرزاده و عرفان‌منش، ۱۳۸۴). خداوند در قرآن کریم نیز در بیش از ۱۲۰ آیه در سوره‌های مختلف درباره نماز

---

1. Responsibility

2. Sieegar & Sidharta

۶۵ **بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ...** ♦

و آداب و فضایل آن، سخن گفته و آثار آن را یادآور شده و در ۱۵ مورد به آن امر فرموده است (بناکار، ۱۳۸۷). همچنین در روایات اسلامی تأکید مؤکدی بر برپایی نماز به صورت جماعت دیده می‌شود و آثار و برکات بسیاری برای این مهم ذکر شده است. توجه به این نکته نیز ضروری است که امر به اقامه نماز در تعالیم تمامی ادیان الهی دیده می‌شود. (جانسون، ۲۰۰۴)

حال که از اهداف اصلی تأسیس حکومت اسلامی، در کنار وجود کشوری توسعه‌یافته، تربیت افراد متدین و مؤمن و پایبند به ارزشهای اسلامی است و تربیت جوانان و نوجوانان به نحوی که بتوانند در دنیای پر آشوب و پرفراز و نشیب امروز بیانگر و فریادگر ارزشهای اسلامی و اصول انسانی در دنیا باشند؛ روشن است که نگرش عملی به نماز چه جایگاه بالایی در جامعه ما و در مجموعه برنامه‌های آموزشی و فرهنگی باید داشته باشد. در همین این راستا، دانشجویان به ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی، به عنوان محور بالندگی، توسعه و رشد فضای آموزشی کشور، می‌بایست بتوانند مسئولیت‌پذیری ساخت چنین جامعه‌ای توسعه‌یافته، توأم با ارزشهای اسلامی را بر عهده گیرند که بستر اصلی دستیابی به آن، گسترش معنویت در بین این قشر ارزشمند است که یکی از بهترین مصادیق آن، نماز و نگرش عملی به آن است؛ گر چه نیل به چنین هدف عالی با چالشهای همراه است. در این راستا، بهره‌مندی از حمایت‌های اجتماعی و معنوی، از جمله روشهایی‌اند که افراد مذهبی با دارا بودن آنها می‌توانند در مواجهه با حوادث فشارزای زندگی، آسیب کمتری را متحمل شوند (یانگ و مائو، ۲۰۰۷)؛ به طوری که اغلب افراد مؤمن، ارتباط خود را با خداوند، مانند یک دوست بسیار صمیمی توصیف می‌کنند و معتقدند می‌توان از طریق اتکا و توسل به خداوند، اثر موقعیتهای غیر قابل کنترل را به طریقی کنترل کرد (فونتولاکیس^۳ و دیگران، ۲۰۰۸). این پژوهش نیز در صدد است رابطه و تأثیر نگرش و التزام عملی به نماز را با مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاههای شهر سمنان مورد بررسی و جستجوی دقیق‌تر قرار دهد و در جهت تقویت و برطرف کردن نقاط ضعف، راهکارهای لازم را ارائه دهد.

-
1. Johnson
  2. Yang and Mao
  3. Fountoulakis

ب) چارچوب نظری و پیشینه پژوهش

۱. مسئولیت پذیری

اساس ایجاد حس مسئولیت در افراد، به نخستین سالهای زندگی هر فرد بازمی‌گردد. بلائکت (۲۰۰۳) عقیده دارد که مسئولیت‌پذیری از خانواده؛ یعنی جایی که والدین پاسخگویی اعمال و رفتار خود و فرزندان‌شان هستند و مسئولیت زندگی آنها را بر اساس دسته‌ای از معیارها و استانداردها پذیرفته‌اند، آغاز می‌شود. پس به نظر می‌رسد شیوه‌های مشارکتی از ابتدا، مشارکت در کارهای خانه، مدرسه، تحصیلات دانشگاهی، شغل و غیره، رونوشتی از روشهایی است که افراد مسئولیت بیشتری احساس می‌کنند و متعهدانه وظایف خود را انجام می‌دهند (کلمز و بین،^۱ ۱۳۸۶). مسئولیت‌پذیری افراد در هر جامعه‌ای، تصویری از ارزشهای آن جامعه و از شاخصهای مهم سلامت روان محسوب می‌شود. (رضانی دیسفانی، ۱۳۸۰)

احساس مسئولیت، پشتوانه بزرگی برای تحقق اهداف و موفقیت برنامه‌هاست (ابوطالبی، ۱۳۸۹) و از طریق مسئولیت‌پذیری، رابطه انسان با خود، هموعان و طبیعت، متعادل می‌شود (سهیلی، ۱۳۸۷). مسئولیت، احساس تعهدی برای اجرای دستورها، قوانین، مقررات دینی و رعایت معیارها و هنجارهای اجتماعی مطابق با مقررات دینی و عقل سلیم است (زنگویی، ۱۳۷۰). کانت^۲ (۲۰۰۰) عنوان کرد که افزایش سن باعث مسئولیت‌پذیری می‌شود. بروئر^۳ (۲۰۰۱) نیز احساس مسئولیت را بیانگر نوعی نگرش و مهارت می‌داند که مانند هر نوع نگرش و مهارت دیگر، آموختنی و اکتسابی است و گلاسر^۴ بیان می‌دارد، افراد برای برخورداری از احساسات بهتر نسبت به خود و زندگی، باید پذیرای مسئولیت باشند. (گلاسر، ۲۰۰۸)

نظام حقوقی اسلام نیز نظامی تکلیف‌گراست. به عنوان مثال، قبول مسئولیت در قرآن، به بار سنگین تشبیه شده است: «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى»؛ هیچ گناهکاری بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد. خداوند در این آیه ما را به این معنا رهنمون می‌شود که بار سنگین

1. Kolmsee & Bin

2. Cant

3. Brewer

4. Glasser

بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ... ♦ ۶۷

مسئولیت را احدی جز خود انسان بر دوش نمی‌کشد و در روز رستاخیز هر کس مسئول پاسخگویی به اعمال خویش است. (آذرمهر، ۱۳۸۹)

۲. آثار علمی و معنوی نماز

نیومن^۱ عقیده دارد مذهب می‌تواند در ایجاد احساس امید، نزدیکی به خدا و کمک به حل مشکل، مؤثر باشد (عابدی، ۲۰۰۵). مطالعه‌های گوناگون نیز نشان داده‌اند بین سلامت جسم، سلامت معنوی، معنا در زندگی و دعا (نماز)، ارتباط مثبت وجود دارد (سید نوازی، ۲۰۰۶؛ رضایی، ۲۰۰۸). تحقیقات نشان داده که معنویت (نماز) نه تنها بر حالت‌های خلقی و سلامت روانی افراد مؤثر است، بلکه شرایط جسمانی آنها را نیز بهبود می‌بخشد (چراغی، ۲۰۰۷). در هر جا که فشار روانی بیشتر است، تعداد مذهبی‌ها با غیر مذهبی‌ها متفاوت است؛ در کشور ایران، ۹۰ درصد محکومان زندانی را افراد بی‌نماز تشکیل می‌دهند و در آمار بیماران بستری، تعداد افرادی که با نماز بیگانه‌اند، بیش از افراد مقید به نماز است. با توجه به اینکه بیش از ۶۰ درصد مراجعان به بیمارستانها از مشکلات روحی و روانی رنج می‌برند، می‌توان از دریچه‌ای تازه به نقش نماز در پیشگیری از این مشکلات نگاه کرد (سخایی، ۱۳۸۷). دکتر توماس هاسلیوپ (۱۹۹۵) می‌گوید: من به عنوان یک پزشک می‌گویم بهترین وسیله ایجاد آرامش در روان و اعصاب انسان که من تاکنون شناخته‌ام، نماز است. (سبحانی‌نیا، ۱۳۸۷)

دانشگاه به عنوان یک نهاد فرهنگی و هنجارآفرین نمی‌تواند نسبت به ارزشهای اسلامی و معنویت به خصوص نماز بی‌تفاوت باشد. باید توجه داشت که دینداری، پرستش و پایبندی به مذهب در دانشگاه، همراه با تفکر، تعقل و دانش است. لذا برای نهادینه کردن هر چه بیشتر آن، نیاز به تبیین نظری مباحث دینی دارد. (نصیرزاده، ۱۳۸۴)

۳. پیشینه پژوهش

ابراهیم‌زاده (۱۳۸۰) در پژوهش خود نشان داد که نگرش دانشجویان در سنین مختلف نسبت به نماز، مثبت است. همچنین خشنود مقدم و جعفری (۱۳۸۰)، «نگرش دانشجویان به اصل نماز» را مثبت و بیش از حد متوسط ارزیابی کرده‌اند. نتایج پژوهش مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (۱۳۸۰) با هدف سنجش گرایش دانشجویان نسبت به نماز نیز، هم به لحاظ

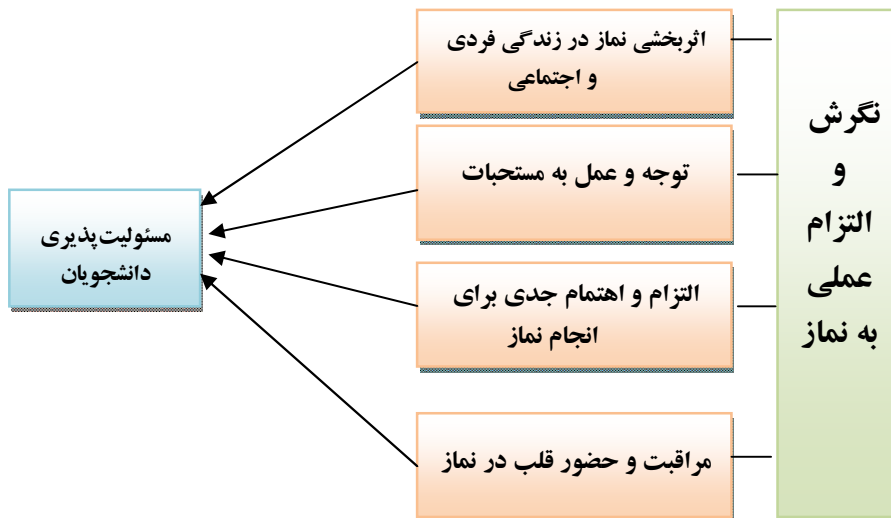
اعتقادی و هم به لحاظ رفتاری بالاست. پژوهش اسماعیل‌زاده (۱۳۸۰) نیز که به بررسی دیدگاه دانشجویان در مورد نماز جماعت و مسجد دانشگاه پرداخته، به دید مثبت دانشجویان نسبت به مسجد اشاره کرده است. مصطفائی و مردانی (۱۳۸۲) در پژوهشی دیگر با عنوان «بررسی نقش نماز در کاهش اضطراب دانشجویان دختر» دانشگاه آزاد واحد نجف‌آباد به این نتیجه رسیدند که بین کاهش اضطراب دختران و علاقه‌مندی آنان به نماز، رابطه معنادار بوده است. (ستاد اقامه نماز در دانشگاهها، ۱۳۸۲)

غلامی و بهرامی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «رابطه سطح تقید به نماز با میزان افسردگی در دانشجویان دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی همدان»، نتیجه گرفتند که خواندن نماز و عملکرد مذهبی افراد، در میزان آرامش روحی و کاهش افسردگی آنها تأثیر دارد. زند اقطاعی (۱۳۸۹) در پژوهش «همت مضاعف در تقویت فرهنگ نماز»، نقش محیط آموزشی را در تقویت فرهنگ نماز، مهم و ضروری قلمداد کرده است. نتایج پژوهش علی محرر و همکاران (۱۳۹۱) در «ارزیابی ارتباط نماز با میزان افسردگی دانشجویان رشته تربیت بدنی استان کرمان» حاکی از آن است که میزان افسردگی با نگرش مثبت به نماز در دانشجویان کمتر شده است. میرزایی (۱۳۹۱) در «تبیین رابطه میان شرکت دانشجویان در نماز جماعت و سرمایه اجتماعی آنها» نتیجه گرفت این رابطه موجب گسترش شیوه همکاری و همیاری و آگاهی از مسائل اجتماعی می‌شود. ابراهیمی (۱۳۹۱) در «بررسی جایگاه نماز در دانشگاه علامه طباطبایی تهران» به این نتیجه رسید که بر خلاف پیش‌فرض غالب جامعه، جوانان به نماز اهمیت می‌دهند و نماز را پایه آرامش روح و ضعف پایه‌های اعتقادی را عدم توجه به نماز می‌دانند.

۴. الگوی مفهومی پژوهش

در الگوی مفهومی، استنباط این است که نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن، اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، توجه و عمل به مستحبات، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز و مراقبت و حضور قلب در نماز، ضمن رابطه با مسئولیت‌پذیری، توانایی پیش‌بینی آن را نیز داشته باشد.

۶۹ ◆ بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ...

شکل ۱: الگوی مفهومی پژوهش

۵. فرضیه‌های پژوهش

۱. نگرش و التزام عملی به نماز در دانشجویان تحصیلات تکمیلی در حد مطلوب است.
۲. میزان مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در حد مطلوب است.
۳. بین نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن با مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی رابطه وجود دارد.
۴. در نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر حسب نوع دانشگاه تفاوت وجود دارد.
۵. بین مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر حسب نوع دانشگاه تفاوت وجود دارد.
۶. نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن ضمن رابطه با مسئولیت‌پذیری، توانایی پیش‌بینی آن را نیز دارد.

ج) روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر روش، توصیفی-پیمایشی و از حیث هدف، کاربردی است. جامعه آماری تحقیق حاضر، کلیه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاههای سمنان، علوم پزشکی، آزاد اسلامی و پیام نور به تعداد ۵۷۲۶ نفر است که از این تعداد، طبق جدول مورگان، ۳۵۷ نفر با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، دو مقیاس است؛ مقیاس اول: نگرش و التزام عملی به نماز (انسی و همکاران، ۱۳۸۹) که پایایی پرسشنامه در پژوهش حاضر با آزمون آلفای کرونباخ ۰/۹۲ به دست آمده است؛ و مقیاس دوم: سنجش مسئولیت‌پذیری (RE). این مقیاس اولین بار همراه با ۱۴ مقیاس دیگر در «پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا» توسط گاف (۱۹۸۴) مطرح و به عنوان مقیاس سنجش مسئولیت‌پذیری آزمودنی‌ها به کار برده شده و ضریب پایایی آن با روش آلفای کرونباخ ۰/۶۸ به دست آمده که معنادار است. پرسشنامه‌ها نیز با استفاده از روایی محتوایی^۱ تأیید شده‌اند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از دو روش آمار توصیفی و آزمونهای آماری چون: آزمون تی، تحلیل واریانس^۲، ضریب همبستگی پیرسون^۳ و تحلیل رگرسیون^۴ استفاده شده است.

د) یافته‌ها

قبل از انجام هر آزمونی در تحقیق باید از وضعیت نرمال بودن متغیرهای تحقیق اطلاع حاصل کنیم، که این کار توسط آزمون کولموگراف-اسمیرنوف انجام می‌گیرد. در این تحقیق از این آزمون به منظور تعیین وضعیت نرمال بودن متغیرهای پژوهش استفاده شده است.

-
1. Content validity
  2. Anova
  3. Pearson Correlation
  4. Regression Analysis

بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ... ۷۱

جدول ۱: آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف

وضعیت نرمال بودن	Sig به دست آمده	حد معناداری	شاخص آماری متغیر
نرمال	۰.۱۲	۰.۰۵	نگرش و التزام عملی به نماز
نرمال	۰.۴۱	۰.۰۵	اثر بخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی
نرمال	۰.۲۳	۰.۰۵	توجه و عمل به مستحبات
نرمال	۰.۰۹	۰.۰۵	التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز
نرمال	۰.۱۴	۰.۰۵	مراقبت و حضور قلب در نماز
نرمال	۰.۲۹	۰.۰۵	مسئولیت‌پذیری

با توجه به مقدار $Asymp.Sig.(2-tailed)$ در جدول ۱، که بیشتر از سطح خطای در نظر گرفته شده ۰.۰۵ است؛ دلیلی برای رد فرضیه صفر وجود ندارد. پس توزیع جامعه، نرمال است. یافته‌های توصیفی این پژوهش شامل شاخصهای آماری مانند میانگین و انحراف برای کلیه متغیرهای مورد مطالعه، در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: آمار توصیفی مربوط به میزان نگرش و التزام عملی به نماز و مسئولیت‌پذیری

میانگین نظری	واریانس	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شاخص آماری متغیر
۳	۱/۸۸۶	۱/۳۷۳	۳/۱۵	۳۵۷	نگرش و التزام عملی به نماز
۳	۱/۴۱۸	۱/۱۹۰	۳/۰۶	۳۵۷	اثر بخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی
۳	۰/۷۰۶	۰/۸۴۰	۳/۰۷	۳۵۷	توجه و عمل به مستحبات
۳	۱/۲۵۰	۱/۱۱۸	۳/۱۹	۳۵۷	التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز
۳	۰/۵۳۲	۰/۷۲۹	۳/۳۰	۳۵۷	مراقبت و حضور قلب در نماز
۳	۰/۹۳۲	۰/۹۶۵	۳/۲۴	۳۵۷	مسئولیت‌پذیری

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، با توجه به شاخصهای انحراف معیار و واریانس، میانگین نگرش و التزام عملی به نماز ۳/۱۵ و میانگین مسئولیت‌پذیری ۳/۲۴ است که با توجه به میانگین فرضی (۳) در سطح مطلوب ارزیابی می‌شود.

فرضیه ۱: نگرش و التزام عملی به نماز در دانشجویان تحصیلات تکمیلی در حد مطلوب است.

برای آزمون این فرضیه، ابتدا از آمار توصیفی استفاده شده و سپس از نتایج t استودنت تک‌گروهی بهره بردیم. آزمون جدول ۲، شاخصهای آمار توصیفی نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان و هر یک از ابعاد آن را نشان می‌دهد. میانگینهای به دست آمده نشان می‌دهد که میانگین میزان نگرش و التزام عملی به نماز ۳/۱۵ است که از میانگین فرضی نمرات بیشتر بوده و در سطح مطلوب ارزیابی می‌شود. برای آزمون اینک، آیا این تفاوت میانگینهای به دست آمده با میانگین فرضی (۳) از نظر آماری معنادار است، مطابق جدول ۳، از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. مقدار t به دست آمده (۳/۷۱۵) در سطح آلفای ۰/۰۵ از مقدار t جدول (۱/۹۶) بزرگ‌تر است. از سوی دیگر، سطح معناداری به دست آمده ($\text{Sig}=0/00$) از سطح آلفای ۰/۰۵ کوچک‌تر است. بنابر این، نتایج آزمون t نیز نتایج به دست آمده از آمار توصیفی را تأیید می‌کند. لذا فرض صفر با ۰/۹۵ اطمینان رد می‌شود. پس با عنایت به نتایج مذکور می‌توان نتیجه گرفت که نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاههای شهر سمنان به طور معناداری بالاتر از میانگین و در سطح مطلوبی است.

جدول ۳: نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای برای متغیر نگرش و التزام عملی به نماز

فاصله اطمینان برای تفاوتها ۰/۰۹۵ =		Test value=۳						
حد بالا	حد پایین	سطح معناداری	df	t	تفاوت میانگین	میانگین	تعداد	نگرش و التزام عملی به نماز
۰/۳۸۵	۰/۱۱۵	۰/۰۰۰	۳۵۶	۳/۷۱۵	۰/۱۵۰	۳/۱۵	۳۵۷	

فرضیه ۲: میزان مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در حد مطلوب است.

برای آزمون این فرضیه، از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. مقدار t به دست آمده (۳/۷۳۵) در سطح آلفای ۰/۰۵ از مقدار t جدول (۱/۹۶) بزرگ‌تر است و از سوی دیگر، سطح

بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ... ♦ ۷۳

معناداری به دست آمده ($\text{sig}=0/00$) از سطح آلفای $0/05$ کوچک‌تر است. بنابر این، نتایج آزمون t نیز نتایج به دست آمده از آمار توصیفی جدول ۲ را تأیید می‌کند؛ لذا فرض صفر با $0/95$ اطمینان رد می‌شود. پس با عنایت به نتایج مذکور می‌توان نتیجه گرفت که مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های شهر سمنان به طور معناداری بالاتر از میانگین و در سطح مطلوبی است.

جدول ۴: نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای برای متغیر مسئولیت‌پذیری

فاصله اطمینان برای تفاوت‌ها = $0/95$					Test value = t			
حد بالا	حد پایین	سطح معناداری	df	t	تفاوت میانگین	میانگین	تعداد	مسئولیت‌پذیری
0/405	0/125	0/000	356	3/735	0/24	3/24	357	

فرضیه ۳: بین نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن با مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی رابطه وجود دارد.

جدول ۵: میزان همبستگی بین نگرش و التزام عملی به نماز و هر یک از ابعاد آن با مسئولیت‌پذیری

متغیر مستقل	متغیر وابسته	نوع همبستگی	میزان همبستگی	سطح معناداری
نگرش و التزام عملی به نماز	مسئولیت‌پذیری	پیرسون	0/659	0/01
اثر بخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی	مسئولیت‌پذیری	پیرسون	0/611	0/01
توجه و عمل به مستحبات	مسئولیت‌پذیری	پیرسون	0/336	0/01
التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز	مسئولیت‌پذیری	پیرسون	0/589	0/01
مراقبت و حضور قلب در نماز	مسئولیت‌پذیری	پیرسون	0/569	0/01

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد بین دو متغیر نگرش و التزام عملی به نماز و مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های سمنان رابطه مثبت ($r=0/65$)

وجود دارد و این مقدار همبستگی در سطح آلفای (۰/۰۱) معنادار است. به عبارت دیگر؛ هرچه وضعیت نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان مثبت تر و بهتر باشد، مسئولیت پذیری بهبود یافته، افزایش پیدا می کند و بالعکس. همچنین نتایج نشان می دهد که ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت پذیری به ترتیب، اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی (I=۰/۶۱)، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز (I=۰/۵۸)، مراقبت و حضور قلب در نماز (I=۰/۵۶) و توجه و عمل به مستحبات (I=۰/۳۳) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ به این معنی که با افزایش میزان هر یک از ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه های شهر سمنان، میزان مسئولیت پذیری آنها نیز افزایش پیدا می کند.

فرضیه ۴: نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان بر حسب نوع دانشگاه تفاوت وجود دارد.

جدول ۶: آزمون آنوا در مورد تفاوت متغیر نگرش و التزام عملی به نماز در بین دانشجویان بر حسب نوع دانشگاه

متغیر	منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	میزان F	سطح معناداری
نگرش و التزام عملی به نماز	بین گروهی	۱۵/۳۷۷	۲	۷/۶۸۹	۷/۷۵۴	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۲۰۸/۲۲۴	۲۱۰	۰/۹۹۲		
	مجموع	۲۲۳/۶۱	۲۱۲			

با توجه به مقدار F محاسبه شده (۷/۷۵۴) و سطح معناداری (۰/۰۰۱) می توان مطرح کرد که تفاوت معناداری بین میانگین نمره نگرش و التزام عملی به نماز به تفکیک نوع دانشگاه وجود دارد. برای مشخص شدن تفاوتها از آزمون تعقیبی توکی^۱ استفاده شده که نتایج آن در جدول ۷ آمده است.

1- Tukey HSD

بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ... ♦ ۷۵

جدول ۷: نتایج تعقیبی توکی آزمودنی‌ها

متغیر	نوع دانشگاه		اختلاف میانگین	سطح معناداری
نگرش و التزام عملی به نماز	پیام نور	← دانشگاه آزاد	۱/۰۱	۰/۰۰۳
		← پیام نور	۱/۰۵	۰/۰۰۰
	علوم پزشکی	← پیام نور	۰/۸۷۵	۰/۰۰۳
		← دانشگاه سمنان	۰/۸۰۰	۰/۰۰۰

همچنان که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، نتایج آزمون تعقیبی توکی در متغیر نگرش و التزام عملی به نماز تفاوت بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور با دانشگاه آزاد و دانشگاه سمنان با پیام نور و دانشگاه علوم پزشکی با دانشگاه سمنان و پیام نور را نشان می‌دهد؛ به طوری که میزان نگرش و التزام دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بیشتر از سایر گروه‌هاست.

فرضیه ۵: بین مسئولیت‌پذیری دانشجویان بر حسب نوع دانشگاه تفاوت وجود دارد.

جدول ۸: آزمون آنوا در مورد تفاوت متغیر مسئولیت‌پذیری در بین دانشجویان بر حسب نوع دانشگاه

متغیر	منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	میزان F	سطح معناداری
مسئولیت‌پذیری	بین گروهی	۲۳/۸۴۴	۳	۱۱/۹۲۲	۱۲/۲۶۸	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۲۰۴/۰۶۸	۳۵۵	۰/۹۷۲		
	مجموع	۲۲۷/۹۱۲	۳۵۶			

با توجه به مقدار F محاسبه شده (۱۲/۲۶۸) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) می‌توان مطرح کرد که تفاوت معناداری بین میانگین نمره مسئولیت‌پذیری به تفکیک نوع دانشگاه وجود دارد.

برای مشخص شدن تفاوتها از آزمون تعقیبی توکی استفاده شده که نتایج آن در جدول ۹ آمده است.

جدول ۹: نتایج تعقیبی توکی آزمودنی‌ها

متغیر	نوع دانشگاه		اختلاف میانگین	سطح معناداری
مسئولیت‌پذیری	علوم پزشکی	←	۰/۵۸۷	۰/۰۰۱
	علوم پزشکی	←	۰/۶۹۷	۰/۰۰۰
			پیام نور	
			دانشگاه سمنان	

همچنان که در جدول ۹ مشاهده می‌شود، نتایج آزمون تعقیبی توکی در متغیر مسئولیت‌پذیری تفاوت بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی با دانشگاه پیام نور و دانشگاه سمنان را نشان می‌دهد؛ به طوری که مسئولیت‌پذیری دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بیشتر از سایر گروه‌هاست.

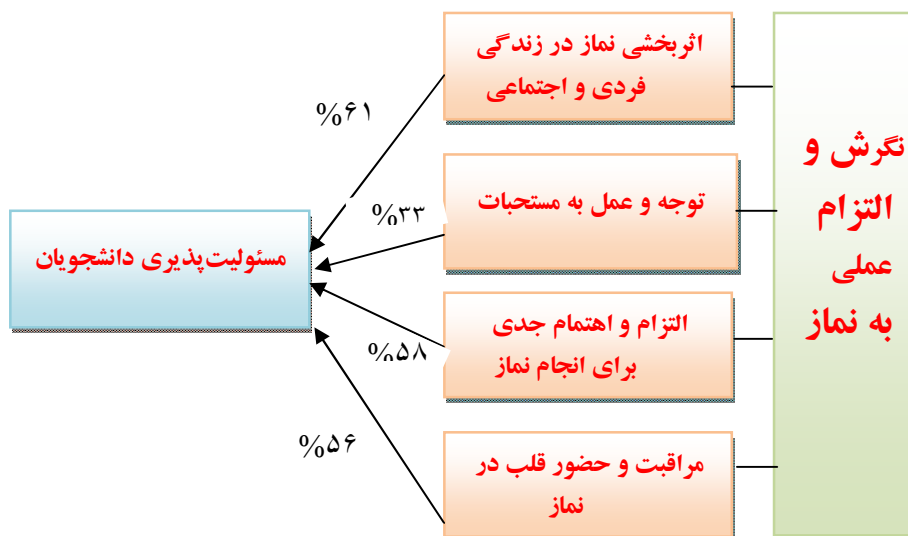
فرضیه ۶: نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن ضمن رابطه با مسئولیت‌پذیری توانایی پیش‌بینی آن را دارد.

جدول ۱۰: نتیجه تحلیل رگرسیون چندگانه بین ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز و مسئولیت‌پذیری

متغیرهای پیش‌بین	متغیر ملاک	F	P	R	R ²	β	T	P
اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی	مسئولیت‌پذیری	۹۱/۲۳۲	۰/۰۰۰	۰/۷۲۱	۰/۵۱۹	۰/۶۲۶	۱۳/۸۳۵	۰/۰۰۱
توجه و عمل به مستحبات						۰/۲۲۷	۴/۰۵۸	۰/۰۰۱
التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز						۰/۵۳۵	۱۱/۸۸۶	۰/۰۰۱
مراقبت و حضور قلب در نماز						۰/۴۵۱	۸/۳۵۴	۰/۰۰۱

۷۷ $\diamond$ بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ...

همان گونه که در جدول ۱۰ ملاحظه می‌شود، ضریب همبستگی چندگانه ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز و مسئولیت‌پذیری، در کل نمونه برابر $0/721$ به دست آمده است. همچنین ضریب تعیین متغیر پیش‌بین برابر $0/519$ است؛ به این معنا که ۵۱ درصد از واریانس متغیر ملاک (مسئولیت‌پذیری) به وسیله متغیر پیش‌بین (ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز)، پیش‌بینی می‌شود. نسبت $F (91/232)$ و سطح آماری ($P < 0/000$) نیز در تأیید این یافته است. لذا می‌توان گفت فرضیه ۶ تأیید شده است.

شکل ۲: نتایج الگوی مفهومی پژوهش مطابق جدول ۵

هـ) نتیجه‌گیری

از آنجا که دانشگاه و در رأس آن دانشجویان، پیشرو و زمینه‌ساز رشد و پیشرفت فضای اقتصادی و سیاسی به ویژه آموزشی کشور می‌باشند، زمانی می‌توانند در پیشبرد چنین مسئولیتهای بزرگی موفق باشند که در کنار سلامت جسم و اندیشه، از سلامت معنوی لازم

برخوردار باشند؛ بستر اصلی دستیابی به سلامت جسم و فکر، گسترش معنویت مبتنی بر وحی الهی در بین این قشر ارزشمند است که یکی از بهترین مصادیق آن، نگرش و التزام عملی به نماز در دانشگاههاست. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری، رابطه مثبت و معناداری دارد؛ به این صورت که هر چه میزان نگرش و التزام عملی به نماز دانشجویان تحصیلات تکمیلی بیشتر باشد، مسئولیت‌پذیری آنان بیشتر است. همچنین مطابق با یافته‌های پژوهشی، میزان نگرش و التزام عملی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاههای شهر سمنان به نماز و مسئولیت‌پذیری آنان، متوسط به بالا ارزیابی شده است. این یافته‌ها در مورد تمامی دانشگاهها (سمنان، علوم پزشکی، آزاد اسلامی، پیام نور) در حد مطلوب ارزیابی می‌شود. این مطلب بیانگر این است که دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاههای شهر سمنان به سمت نماز گرایش دارند و این امر باعث مسئولیت‌پذیری آنان شده است.

یافته‌های این پژوهش در خصوص نماز مطابق با اکثر پژوهشهای پیشین مربوط به نگرش به نماز در دانشگاههای کشور از جمله: «ابراهیم‌زاده (۱۳۸۰)، خشنود مقدم و جعفری (۱۳۸۰)، مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (۱۳۸۰)، اسماعیل‌زاده (۱۳۸۰) و ابراهیمی (۱۳۹۱)» است. همه پژوهشهای مذکور حاکی از نگرش مثبت دانشجویان به امر نماز می‌باشند و بر خلاف پیش‌فرض غالب جامعه، جوانان به نماز اهمیت می‌دهند و نماز را پایه آرامش روح و ضعف پایه‌های اعتقادی را عدم توجه به نماز می‌دانند. در خصوص ارتباط تأثیرگذار نماز بر متغیر مسئولیت‌پذیری، نتایج این پژوهش مانند یافته‌های سایر پژوهشهای پیشین، مؤید ارتباط معنادار نماز و نگرش عملی به آن با متغیرهای مورد مطالعه در ارتباط با آن را دارد.

نتایج پژوهش همچنین نشان داد که میزان مسئولیت‌پذیری و نگرش التزام عملی به نماز بر حسب نوع دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد؛ به این صورت که گرایش و التزام عملی به نماز و همچنین مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی بیشتر از سایر دانشگاههاست و این شاید به دلیل ماهیت شغل آنها باشد که بیشتر از سایرین باید در مقابل کارهای خود احساس مسئولیت داشته باشند.

بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ... ♦ ۷۹

همچنین در بحث پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری دانشجویان از روی نگرش التزام عملی به نماز؛ نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که گرایش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن (اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، توجه و عمل به مستحبات، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز و مراقبت و حضور قلب در نماز)، ۵۱ درصد مسئولیت‌پذیری را پیش‌بینی می‌کند و بقیه تحت تأثیر عوامل دیگر است.

در کل، این پژوهش نشان داد که بیشتر دانشجویان، به سمت نماز گرایش دارند و این در جامعه دینی و مذهبی ما و همچنین به دلیل رابطه مثبت و معناداری که با مسئولیت‌پذیری دارد، مطلوب به نظر می‌رسد. با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادهای کاربردی ذیل ارائه می‌شود:

توسعه فرهنگ نماز و مسئولیت‌پذیری، از طریق چاپ نشریات و برگزاری همایشها و سمینارهای دانشجویی یا دانشگاهی در جهت هم‌اندیشی و استفاده بهتر از نظرات همه مسئولان و دانشجویان و همچنین استفاده از تجربیات دانشگاههای موفق در امر برنامه‌ریزی آموزشی و تحصیلی.

پیشنهاد می‌شود مسئولان دانشگاهی تشویق شوند تا از طریق اجرای کارگاههای فرهنگی و آموزشی به صورت ماهانه و سالیانه، برای همه افراد، مدیران، کارکنان و اساتید، به ویژه دانشجویان را تحت پوشش قرار دهند

از نخبگان و اساتید در انجام کارهای تحقیقاتی و پژوهشی با موضوع نماز و تحقیقات و پایان‌نامه‌های مراکز آموزش عالی درباره شیوه‌های جذب دانشجویان به نماز، حمایت شود.

همچنین با تشکیل و تقویت اتاق فکر با حضور همه تفکرات و سلیقه‌ها در دانشگاهها و با حضور همه مسئولان ارشد، در خصوص راهکارهای تقویت و توسعه این دو مقوله، اقدام اساسی شود.

منابع

- قرآن کریم.
- آذر مهر، فاطمه (۱۳۸۹)؛ «وظیفه‌شناسی و مسئولیت‌پذیری در قرآن و سنت»، پژوهش مدرسه علمیه نرجس.
- ابوطالبی، شکوه (۱۳۸۹)؛ «مسئولیت‌پذیری و چگونگی شکل‌گیری آن»، مجله پیام بانک، ش ۴۹۷: ۲۸-۲۹.
- انیسی، جعفر؛ احد نویدی و اعظم حسینی‌نژاد (۱۳۸۹)؛ «ساخت و اعتباریابی مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز»، مجله علمی علوم رفتاری، ش ۴: ۸۹۸-۸۹۳.
- بناکار، بختیار و همکاران (۱۳۸۷)؛ «نگرش دانشجویان دانشکده علوم پزشکی فسا نسبت به اثربخشی نماز»، مجله طب و تزکیه، ش ۴۳: ۸۸-۸۴.
- دبیرخانه دائمی اجلاس سراسری نماز و دانشگاه (۱۳۸۰)؛ مجموعه مقالات برگزیده یازدهمین اجلاس سراسری نماز، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، جلد اول، [بی‌جا]. ستاد اقامه نماز.
- رضوانی دیسفانی، علی (۱۳۸۰)؛ «اثر بخشی آموزش مسئولیت‌پذیری به شیوه ی گلاسر بر افزایش بحران هویت دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر اصفهان»؛ پایان‌نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی مشاوره، دانشگاه اصفهان.
- زند اقطاعی، فاطمه (۱۳۸۹)؛ «همت مضاعف در تقویت فرهنگ نماز»، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، ش ۴۴-۴۳.
- زنگویی، اسدالله (۱۳۷۰)؛ چگونگی حس مسئولیت‌پذیری نوجوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- سبحانی‌نیا، محمد (۱۳۸۷)؛ «نقش نماز در بهداشت روان»، مجموعه مقالات هفدهمین اجلاس سراسری نماز و نیایش، ج ۲: ۱۳، [بی‌جا]، [بی‌نا].
- ستاد اقامه نماز در دانشگاهها (نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها) (۱۳۸۲)؛ نماز و دانشجوی، قم، دفتر نشر معارف.
- سخائی، شهریار (۱۳۸۷)؛ «تأثیر برگزاری نماز بر بهداشت روان»، مجموعه مقالات، ارومیه، دانشگاه علوم پزشکی.

- بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان ... ۸۱
- سهیلی، هرمز (۱۳۸۷): «رابطه ی خود شکوفایی با مسئولیت پذیری، جایگاه مهار و خلاقیت در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم و تحقیقات اهواز»، پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاداسلامی واحد اهواز.
  - شارف، ر (۱۳۸۴): «نظریه های روان درمانی و مشاوره»، ترجمه فیروزبخت، م. تهران، انتشارات: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
  - عابدینی، احمد (۱۳۸۶): «فرزندان و مسئولیت‌پذیری سیاسی و اجتماعی، تهران، عابد».
  - کلمز، هریس و رینولد بین (۱۳۸۶): «آموزش مسئولیت به کودکان»، ترجمه پروین علیپور، مشهد، آستان قدس رضوی.
  - نصیرزاده، راضیه و نرجس عرفان‌منش (۱۳۸۴): «تأثیر انگیزه‌های نماز خواندن بر نگرش نسبت به نماز و ادراک محدودیتهای فردی و اجتماعی آن، پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه شیراز، ۵۱-۲۱».
  - Abedi, H.A.; M. Asgari, Z. Kazemi, F. Saffari, M. Nasiri (2005). "Religious Care Patients and the Barriers". *Journal of Teb and Tazkieh*, 4(53): 16-23(Persian).
  - Cheraghi M. & H. Molavi (2007). "The Relationship between Different Dimensions of Religiosity and General Health in Students of Isfahan University". *Journal of Educational and Psychological Research of Isfahan University*, 2(2): 1-22(Persian).
  - Fountoulakis, K.; M. Siamouli, S. Magiria & G. Kaprins (2008). "Late-Life Depression, Religiosity/Cerebrovascular Disease, Cognitive Impairment and Attitudes towards Death in the Elderly: Interpreting the Data". *Medical Hypotheses*, 70: 403-469.
  - Glasser, W. (2008). *Station of the Mind: New Direction for Reality Therapy*. New York.
  - Johnson, M.R.D. (2004). "Faith, Prayer, and Religious Observation". *Clinical Cornerstone Diversity in Medicine*, 6(1): 17-24.
  - Rezaei, M.; M. Adib, N. Seyed Fatemi & F. Hoseini (2008). "Prayer in Iran Cancer Patients Undergoing Chemotherapy". *J. Complement Ther Clin Prac*; 14(2): 90-7.
  - Seyed Navazy. M. (2006). *Comprehensive Public Health*. 2nd ed. Tehran: Smat: 65 (Persian).
  - Sieegar, Sylvia V. & U. Sidharta (2011). "Type of Earning Management and the Effect of Ownership Structure, Firm Size and Corporate Government Practices: Evidence from Indonesia". *The International Journal of Accounting*, Vol.43: 1-27.

- Yang, Ke-Ping & Xiu-Ying Mao (2007). "A Study of Nurses' Spiritual Intelligence: A Cross-Sectional Questionnaire Survey". *International Journal of Nursing Studies*, 44: 999-1010.

